

Wagner Péter

Közép-Ázsia és Afganisztán a multipoláris világ hajnalán az Egyesült Államok, Kína és Oroszország befolyásszerzési stratégiái közepette

Absztrakt

Az átalakuló világrend közép-ázsiai folyamatainak vizsgálata érdekében ebben a tanulmányban három szempont szerint vizsgálom az Egyesült Államok, Kína és Oroszország befolyását a térségben. A katonai erő kapcsán feltérképezem a három ország fegyveres erőinek jelenlétét a térségben. Ha a számok szerények is, a trendek pontosan leírják a szereplők helyzetének változásait általánosságban. Egy következő szekció a nagyhatalmak jelenlétét elemzi a kereskedelmi kapcsolatok, a befektetések és a geoökonómiai szempontok szerint. Az ezt követő rész a három ország puha hatalmi erejét mutatja Közép-Ázsiában, megállapítva, hogy Oroszország – legalábbis az ukrajnai háború előtti időkhöz – a leginkább elfogadott ország volt a nagyhatalmak közül.

Az ukrán–orosz háború hatásával külön szekcióban foglalkozom, mivel a tanulmány nagy részét – és mindenekelőtt a kutatáshoz felhasznált forrásokat, adatokat – még a háború kitörése előtt, illetve annak első hónapjaiban állítottam össze. Ennél fogva az első három részben elhangzó, a trendekre és a jövőre vonatkozó megállapítások az amerikai, kínai és orosz perspektívából azokra a tényekre támaszkodnak.

A jelenlegi konfliktus kimenetele beláthatatlan, az esetleges ukrán győzelem határai definiálhatatlanok, az esetleges orosz vereség következményei pedig messze túlmutathatnak pusztán a katonai erők visszavonulásán, területek feladásán. Oroszország győzelmének egyelőre minimális esélye van, de matematikailag nem zárható ki. Bárhogyan is fog alakulni az ukrán–orosz háború és a mögötte valójában felsejlő orosz–amerikai szembenállás, az természetszerűleg Közép-Ázsiára is hatással lesz (erről bővebben lásd RÁCZ 2024). Mivel a lehetséges kimenetek száma nagy, ezért nem bocsátkozom jóslásokba az utolsó részben, ehelyett az elmúlt egy év kétoldalú kapcsolatainak átalakulását tekintem át. Meglepetések annyiban voltak, elsősorban a tavaszi és nyári ukrán katonai sikerek után, hogy a közép-ázsiai országok sokakat meglepő önállósággal és határozottsággal nyomatékosították szuverenitásukat, miközben a szövetségeseket és partnereket kereső Oroszország számára a térség ismét felértékelődött.

Az elemzésben az egykori Szovjetunióhoz tartozó öt államot egy egységként fogom kezelni, míg a hozzájuk etnikailag és kulturálisan kötődő, de történelemfejlődésében eltérő Afganisztánt külön aktorként fogom vizsgálni, kivéve az utolsó részben, ahol az afgán szereplőket mellőzőm az ukrán–orosz háború egy éve helyi kihatásainak vizsgálata során.¹

Történelmi előzmények

Az elmúlt 30 évben Közép-Ázsia sajátos helyet foglalt el a kutatás vizsgálódási szempontjai alapján. 1992-ben épp csak elnyerte függetlenségét a Szovjetunió legfejletlenebb régiója, a szomszédos Afganisztánban pedig az év áprilisában megbukott az addigra már csak elemeiben létező posztkommunista államszervezet, és kiteljesedett a polgárháború. A 1990-es években a posztkommunista közép-ázsiai államok számára az önálló államiság feltételeinek megteremtése jelentette a fő feladatot, miközben létezésük során először az önálló külpolitikai kapcsolatrendszerek kialakítása is feladatként jelentkezett.

Az 1990-es években a térség megmaradt az orosz érdekszférában, bár országoként eltérő mértékben. Az egykori szovjet időszakból visszamaradt gazdasági és infrastrukturális függés (például földgáz- és kőolajvezetékek) még a leginkább önállóságra törekvő Üzbegisztán esetében is korlátokat jelentett.

Az USA számára ebben az időszakban Közép-Ázsia sokadrangú prioritás volt, a belső problémák kezelésén túl külpolitikai téren megelőzték Oroszország és a kelet-európai országok átmenetének kérdései, a közel-keleti események (Irak, Irán és az arab–izraeli békefolyamat [lásd CSICSMAHN 2024]) vagy Kína jövője az 1989-es Tienanmen téri események után. Az a kevés figyelem, amely a térségnek jutott, három területen oszlott meg: a demokratikus átmenetek elősegítése, elsősorban Kirgizisztánban, kisebb mértékben Kazahsztánban, a nonprolifерáció megakadályozása a felbomlás során hirtelen atomhatalommá váló Kazahsztán esetében, valamint a térségben található szénhidrogén-készletek kitermelésében való amerikai részvétel (GRAU 2001).²

Az ezredforduló utáni első évtized megnövekedett nemzetközi érdeklődést hozott Közép-Ázsia iránt, hiszen érintetté vált az Egyesült Államok „Global War on Terror”

¹ A nagyhatalmak gazdasági jelenlétével kapcsolatos rész elkészítésében köszönöm Trembeczki Zsolt segítségét.

² Kazahsztánban és Türkmenisztánban a világpiacon is jelentősnek számító szénhidrogén-lelőhelyek vannak, de Üzbegisztán is rendelkezett szerényebb tartalékokkal. Az 1990-es években 11 amerikai cég 100 milliárd dollárt fektetett be az ottani cégekbe.

projektjében, ráadásul a kiépülő amerikai jelenlét a nagyhatalmi rivalizálás kiújulását hozta magával. Oroszország és az Egyesült Államok mellett Kína azonos súlyú szereplőként zárkózott fel a térségben ebben az időszakban. Az USA „érdeklődését” egyértelműen az afganisztáni események indukálták, bár a gazdasági és értékalapú (demokratizálódás) szempontok is folyamatosan jelen voltak. Az amerikai jelenlét megnövekedése részben lépéskényszert jelentett Oroszországnak és Kínának, részben saját jogon is biztosítani akarták jelenlétüket, Moszkva elsősorban politikai/katonai szempontból, Kína pedig gazdasági téren. Ez az időszak mindkét ország esetében a gazdasági fellendülés/bővülés időszakával esett egybe, Peking számára a nyersanyag-éhség, a kínai áruk felvevőpiaca és az uigur szeparatizmus elleni harc szempontjából vált egyre fontosabbá a térség.

A 2010-es éveké az USA számára már a távolodás időszaka volt, Barack Obama 2009-ben hirdette meg az afganisztáni kivonulást, amely rövid felfutás után valóban a washingtoni figyelem szignifikáns csökkenését jelentette a közép-ázsiai államok esetében is, Afganisztánban pedig a teljes csapatkivonást 2021 augusztusában. Erre az időszakra a demokratikus átmenetokről szőtt álmok is szertefoszlottak, a Nyugat nemzetközi figyelme a tágabb Közel-Keletről Kína és Oroszország felé fordult. Kína számára ez az időszak a gazdasági térnyerés bővülésének időszaka, amikor az „Egy út, egy övezet” program – ma Övezet és Út Kezdeményezés (BRI) – keretében Közép-Ázsia fontos befektetési célponttá válik mind a nyersanyagforrások Kína felé terelése szempontjából, mind az Európa és a Közel-Kelet felé vezető szárazföldi tranzit szempontjából. A növekvő USA–Kína-rivalizálás következményeként egyre asszertívebb a kínai biztonságpolitika, a távoli-keleti hatalom első külföldi katonai bázisait is épp ebben a térségben alapítja meg.

Katonai erő

Közép-Ázsiában és Afganisztánban a vizsgált három időpont jól mutatja az Egyesült Államok és Kína hatalmi befolyásának eltérő trendjét. 1992-ben a térségben még épp csak véget ért a szovjet befolyás. A Szovjetunió 1991 decemberében bomlott fel, az egykori Vörös Hadsereg alakulatainak hovatartozása, kivonása, áthelyezése a külső határokról még tisztázatlan volt. Az átmenet kaotikus évtizedében Oroszország szigetszerűen tudta fenntartani katonai jelenlétét a térségben, amelyre egyes helyi államok is igényt tartottak. Türkmenisztánban az ott állomásozó 52. hadsereg bázisán született meg az új türkmén haderő, amely kétoldalú megállapodás keretében 10 éves átmeneti időszak után

került át teljesen Aşgabat irányítása alá, s így az orosz egységek csak az évtized végén hagyták el az országot (JASUTIS–STEYNE–CHMYKH 2020: 17–18). Tádzsikisztánban a 201. hadosztály maradt hátra, amely aktívan részt vett a 1992 és 1997 között dúló polgárháborúban, és szerepet vállalt az afganisztáni polgárháború miatt instabillá váló határok őrzésében. Üzbegisztánban, Kazahsztánban és Kirgizisztánban megszűnt az orosz erők jelenléte, de az utóbbi két országban Moszkva kétoldalú megállapodások révén tovább használta meglévő űr-, kutatói vagy felderítő létesítményeit.

Oroszország befolyásának fenntartását biztonság- és védelempolitikai téren az 1992-ben létrehozott Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete (KBSZSZ) is segítette, amelyet épp Közép-Ázsiában, Taskentben alapítottak, és a hat alapító közül négy térségbeli volt.

Az Egyesült Államoknak az 1990-es években semmilyen katonai jelenléte nem volt Közép-Ázsiában és Afganisztánban. Az új államok létrejöttét követő kétoldalú elismerések a Szovjetunió felbomlásával szinte egy időben történtek meg, de az első amerikai nagykövetségek csak 1992 tavaszán jöttek létre. Ennek megfelelően az amerikai katonai jelenlét ebben az évben nullához közeli volt, hiszen még a nagykövetségek védelmét biztosító tengerészgyalogos-egységek megjelenése is váratott magára.

Afganisztánban – a szovjet összeomlás okozataként – 1992 áprilisában megbukott a Muhammad Nadzsibullah vezette exkommunista vezetés, és a polgárháború teljes káoszba torkollott. Az 1980-as években az USA számára prioritás volt az ország, de csak a szovjet csapatok jelenléte miatt. Azok kivonulása után Washington érdeklődése is a minimálisra csökkent, 1991-ben az iraki háború során zsákmányolt iraki fegyverekből még átadott eszközöket mintegy 30 millió dollár értékben a felkelőknek, de a Nadzsibullah-rezsim bukását követően minden pénzügyi forrást elapasztottak az amerikaiak (RUBIN 2020: 179–183). Mivel az amerikai nagykövetséget már 1979-ben bezárták, sem diplomáciai, sem katonai jelenlét nem volt az országban 2001-ig.

A 2000-es évek amerikai jelenléte a térségben már teljes összhangban volt az USA hegemonisztikus befolyásával a világban. A 2001. szeptemberi terrortámadásokra válaszul Washington támadást indított az Afganisztánt uraló Talibán mozgalom ellen, és 2001 októbere és decembere között vereséget mért a szervezetre. Mivel Afganisztán földrajzilag zárt, tengeri kijárat nélküli (*landlocked*), ezért az Egyesült Államoknak szüksége volt az azt körülvevő országok támogatására egy szárazföldi katonai akció megindítása céljából. Ez a tény – Pakisztán mellett – felértékelte a közép-ázsiai országokat is, elsősorban Üzbegisztán, kisebb mértékben Tádzsikisztán és Kirgizisztán szerepét.

Elsőnek Üzbegisztán bocsátotta rendelkezésére Karshi-Khanabad (K2) repterét 2001 októberében, ahonnan Afganisztán északi területeinek szárazföldi inváziója

indulhatott el. 2001 decemberében a kirgiz főváros melletti manaszi repülőtérén nyitottak tranzitbázist amerikai katonák, amely elsősorban az afganisztáni jelenlét logisztikai ellátását segítette, de amerikai és NATO-tagországok harci gépei is teljesítettek innen bevetéseket.

Az amerikai katonai jelenlét azonban nem vált tartóssá, 2005-ben egy üzbég belpolitikai konfliktust követően Taskent beavatkozási kísérletnek minősítette az amerikai szenátus emberjogi vizsgálódási kísérleteit, és a jelenlét felszámolására szólította fel az Egyesült Államokat, amelyet az meg is tett 2005 novemberére. Kirgizisztánban 2014-ben fejeződött be a jelenlét, amikor a két fél nem tudott megegyezni a bérleti díj mértékéről, de a kirgiz parlament végső döntésében már a növekvő orosz nyomás is szerepet játszhatott (BBC 2013). Az Üzbegisztánban állomásozó katonák számáról nincs pontos információnk, a legutóbbi becslések szerint mintegy 15-16 ezer amerikai katona fordult meg a K2 légibázison, egyszerre mintegy 1300 fő (IMAMOVA 2022). A manaszi légikikötőben működő amerikai erők létszáma a Pentagon kimutatása szerint 1057 fő volt 2008-ban (Department of Defense 2022).

Oroszország katonai jelenléte a 2000-es évektől enyhén csökken. Tádzsikisztánban 2005-re megszűnt az orosz határőrség jelenléte az afgán határon, és az ott állomásozó 201. hadosztály több elemét (légvédelmi és harckocsizó egységek) is kivonták 2006-ban. Jelenleg a 201. Katonai Bázis nevű alakulat mintegy 6000-7000 katonája a közép-ázsiai ország különböző bázisain állomásozik, az elmúlt években ugyanakkor visszakapta korábban „elvelt” légvédelmi és harckocsizó elemeit (US News 2021). A katonai jelenlét egyedül Kirgizisztánban bővült, ahol a főváros közelében, Kant városánál levő régi szovjet légibázist 2003-ban újranyitották, válaszul arra, hogy az Egyesült Államok megállapodott Biskekkel a manaszi légibázis használatáról (lásd fentebb). 2019-től folyamatosan jelentek meg hírek egy újabb, dél-kirgizisztáni bázis létrehozásáról, de 2022 júniusáig nem történt előrelépés (Naval Postgraduate School 2020).

Afganisztánban 2001 után több lépcsőben nőtt az amerikai erők száma, 2008-ban 29 585 fő állomásozott, de egy évvel később már a duplája. Ez a dinamikus növekedés 2011-ig tartott, amikor a katonák száma elérte a 99 366-ot (Department of Defense 2022). 2009-től a létszámemelések már nem azt a célt szolgálták, mint korábban, hogy a Talibán egyre erősödő felkelésével felvegyék a harcot, hanem hogy olyan állapotot alakítson ki az Egyesült Államok Afganisztánban biztonsági értelemben, hogy megkezdődhessen a kivonulás. Jellemzően az amerikai védelempolitika Afganisztán-központúságára és a valódi nagyhatalmi kihívások hiányára 2011-ben a tengeren túlön állomásozó amerikai erők egynegyede a közép-ázsiai országban működött.

2020-ra vonatkozóan az amerikai védelmi minisztérium nem tett még közzé adatokat az Afganisztánban tartózkodó amerikai erők számáról. A Trump-adminisztráció 2020 februárjában egyezett meg (MARTON 2024) a tálibokkal arról, hogy júliusra 8600 főre csökkenti az erők létszámát, 2021 áprilisában pedig kivonja azokat (State Department 2021). 2020 novemberében Trump elnök további csökkentést rendelt el, ekkor már csak 4000 amerikai katona volt Afganisztánban, akiknek a létszáma 2021 januárjára 2500 főre csökkent (BURNS–BALDOR 2021).

Kína csak a 2010-es években jelent meg Közép-Ázsiában és Afganisztánban, ugyanakkor nem világos, hogy rendőri vagy katonai erőkkel. Ezek a lépések összhangban álltak az erősödő nagyhatalmi versengéssel, a kínai fegyveres erők növekvő képességeivel és lehetőségeivel. A kínai katonai bázisok elhelyezkedése ugyanakkor arra is utal, hogy Peking az USA afganisztáni kivonulásával járó (vélt) instabilitás továbbterjedését is szempontnak tekintette (VÖRÖS 2022). A nemzetközi sajtóban nagy visszhangot kapott, hogy az afgán–tádzsik–kínai hármashatár tádzsik oldalán jött létre Kína második külföldi bázisa Dzsibuti után. A bázis kis méreténél fogva sem képvisel jelentős erőt, és elemzők szerint nem is a kínai néphadsereg, hanem a rendőrség az, amely a bázison a tádzsik erőkkel együttműködve a hármashatár biztonságát kívánja erősíteni (SCIORATI 2021). Más kínai katonai jelenlétről nincs információ Közép-Ázsia tekintetében. Afganisztán esetében 2017-ben röppentek fel hírek, hogy kínai katonai egységek kiképzést és logisztikai támogatást nyújtanak a fent említett hármashatár afgán oldalán, az úgynevezett Vahan-korridornak. Ez a vékony földnyelv Pakisztánt és Tádzsikisztánt választja el, határossá téve Afganisztánt Kínával. A terület érdemben csak állatok segítségével vagy gyalogosan járható, nehezen ellenőrizhető, magashegyvidéki terület, amely így kiválóan alkalmas, hogy Pakisztánból szélsőségesek megközelítsék Afganisztán északi területeit, Közép-Ázsiát vagy Kína ujgurok lakta területeit.

A kínai katonai jelenlétet sosem erősítették meg, de 2017-ben egy, a Vahan-korridorban tartózkodó kínai katonai járművet ábrázoló fotó került napvilágra (BOYD 2017), 2018-ban pedig egy hongkongi lap – kínai katonai forrásokra hivatkozva – arról számolt be, hogy Peking egy afgán hegyi dandár kiképzését fogja biztosítani, többek között egy bázis építésével a Vahan-korridorban. A lap azt is megemlítette, hogy ha a bázis elkészült, a kínai csapatok minden bizonnyal jelen lesznek a kiképzés biztosítása érdekében (CHAN 2018). A hírt a kínai külügyminisztérium cáfolta, és azóta nem jelentek meg új információk.

A nagyhatalmi szereplők katonai befolyásáról árulkodó lehet az is, hogy a vizsgált országok jellemzően honnan szerzik be fegyvereiket, és mely külső szereplők játszanak

szerepet a tisztképzésükben. Az amerikai befolyás szempontjából természetesen Afganisztán áll az első helyen, amely 2001 és 2020 között 73 milliárd dollár katonai segílyt kapott csak az Egyesült Államoktól, és amelyből 18,6 milliárd dollár volt haditechnikai eszköz (TIAN 2021). Az afgán tisztek képzése a West Point oktatási rendszerét másolta, akiket amerikai és más NATO-tagországok katonái képeztek a helyi iskolákban. Mellettük mintegy 3000 afgán személy kapott képzést az Egyesült Államokban a két évtized során (SIGAR 2019). Oroszország és Kína érthetően nem játszott szerepet az afgán fegyveres erők felszerelésében és kiképzésben.

Közép-Ázsiában ezzel szemben Oroszország több ország esetében is domináns szerepet tölt be. Kazahsztán 1994 óta évente 500 hallgatót küld katonai felsőoktatási intézményekbe, 1993 és 2006 között 15 ezer kazah katona kapott valamilyen képzést Oroszországban. A Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezetének másik két közép-ázsiai tagja, a sokkal korlátozottabb anyagi lehetőségekkel bíró Kirgizisztán és Tádzsikisztán esetében is hasonló, ha nem nagyobb szerepet kap a számukra kedvezményes vagy ingyenesen biztosított orosz katonai oktatás. Egy 2008-as nyilatkozat szerint a kirgiz tisztikar 90%-a orosz katonai intézményekben kapott képzést, Tádzsikisztánban pedig a helyben levő orosz csapatok is hozzájárulnak a tádzsik erők kiképzéséhez (PEYROUSE 2010). Az orosz befolyástól távolságtartóbb türkmén és üzbég vezetésnél az Oroszországgal fenntartott katonai együttműködés lazább. Ez nemcsak a tisztképzés terén mutatkozik meg, hanem a fegyverbeszerzések terén is. A SIPRI adatbázisa szerint 1991 és 2020 között Türkmenisztán fő fegyverszállítója Törökország volt, csak utána következett Oroszország, amelyet szorosan követett Kína, Európa és Ukrajna. Üzbegisztán esetében, bár Moszkva adta el a legtöbb fegyvert (az összes beszerzés 60%-át), Kína, az USA és az európai országok is jelentős beszállítónak számítanak. Kazahsztánban, Kirgizisztánban és Tádzsikisztánban az orosz fegyverek aránya 85–95% között változik (ZHOLDAS 2021).

2022 januárjában egyhetes zavargássorozat tört ki Kazahsztánban, amely számunkra elsősorban azért fontos, mert az eseményeknek a KBSZSZ zászlaja alatt, főként orosz katonai beavatkozással sikerült véget vetni. Bár a kezdőlökést valószínűleg a társadalmi elégedetlenség jelentette az év elején, ezt napokon belül az ország elnöke, Kaszim-Zsomart Tokajev arra használta fel, hogy megszabaduljon az előző elnök, Nurszultan Nazarbajev által hátrahagyott párhuzamos hatalmi és gazdasági struktúráktól, és így lezárja a kettejük együttélésén 2019 óta alapuló duopolisztikus hatalommegosztást. Ezt azonban Nazarbajev hívei nem fogadták el, a következő napon ellenpuccsot próbáltak végrehajtani, amelynek végül az orosz vezetésű nemzetközi (örmény, fehérorosz, tádzsik és kirgiz) erők intervenciója és a kazah hadsereg vetett véget (VASA 2022: 8–10).

A Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezetének beavatkozása mindenképpen mérföldkőnek volt tekinthető 2022-ben, mivel a szervezet a megelőző 30 évben nem vállalkozott ilyenre, még akkor sem, ha erre egyértelmű kérés volt valamelyik tagállam részéről. 2010-ben, amikor a kirgizisztáni Os városában zavargások törttek ki a helyi üzbég és kirgiz közösségek között, Biskek hiába kérte Moszkvát békefenntartó művelet indítására, az orosz vezetés elzárkózott attól (TYNAN 2010). Bár 2022-ben a gyors és határozott (ugyanakkor kis létszámú) orosz/KBSZSZ-beavatkozás mögött többen a magabiztos Moszkva megnyilvánulását látták, a 2022 februárjában elindított orosz invázió tükrében valószínűbbnek tűnik, hogy a Kreml egyfajta kényszerhelyzetben volt. Nem akart úgy nekikezdeni egy háborúnak nyugaton, hogy Közép-Ázsiában rendezetlen marad egy kezdődő konfliktus, ráadásul egy olyan országban, ahol jelentős orosz kisebbség él, és ahol a több ezer kilométer hosszú közös határ katonailag őrizetlen.

Az KBSZSZ beavatkozásával – amely Tokajev kérése után egy nappal megtörtént – Oroszország két kazah szövetségese közül egyértelműen a regnálót választotta. A koalíció erőinek pár nappal későbbi kivonása után megindultak a latolgatások, hogy az orosz „szívességet” miként kell majd megfizetnie a kazah vezetésnek. Akkor az elemzések többsége az orosz befolyás növekedését (a kínai és amerikai befolyás rovására), illetve más külpolitikai kérdésekben az orosz álláspont erősödő kazah támogatását vizionálta (PANNIER 2022; ESSEN–HEDENSKOG 2022).

A nagyhatalmak gazdasági jelenléte Közép-Ázsiában: kereskedelem, befektetések, geoökonómiai jelentőség

A Szovjetunió 1991-es széthullását követően valamennyi közép-ázsiai posztsovjeti ország súlyos gazdasági recesszió ment keresztül, és csak a 90-es évek második felére álltak ismét – időnként ingatag – növekedési pályára. A régió nemzetközi gazdasági jelentősége és (mérsékelt) tökevonzó képessége elsősorban a Kazahsztánban, Türkmenisztánban és kisebb részben Üzbegisztánban összpontosuló szénhidrogén-vagyonon alapul. Kirgizisztán és Tádzsikisztán, a két hegyvidéki ország esetében a vízerőművekre építő villamosenergia-export, a teljes régióra nézve pedig a mezőgazdaság, az élelmiszeripar és a különféle ásványi anyagok bányászata merülhet fel a külföldi befektetéseket potenciálisan vonzó ágazatként (ASHUROV et al. 2020).

A közép-ázsiai országoknak közvetlenül függetlenné válást követő években fennálló nemzetközi gazdasági kapcsolatairól kevés megbízható adat áll rendelkezésre. Oroszország oldaláról Közép-Ázsia nemzetközi kereskedelmi súlya az 1990-es

évek óta kismértékben csökkent, sőt, a 2000-es évek közepe óta némiképp emelkedett. Oroszország a közép-ázsiai országokkal 1996-ban mintegy 8169 milliárd dollár értékű kereskedelmi forgalmat bonyolított le, amely az orosz külkereskedelem teljes értékének 5,45%-át tette ki. Ez a forgalom 2007-ig 21 719 milliárd dollárra, 2019-ig pedig 28 650 milliárd dollárra (rendre az orosz export és import teljes volumenének 3,4, illetve 4%-ára) nőtt.

Az Egyesült Államok számára Közép-Ázsia energiahordozó-készletei csupán közvetett gazdasági jelentőségűek, más régiók kapacitásának felszabadítása révén (ASHUROV et al. 2020). Más régiókhoz, például a Kőolaj-exportáló Országok Szervezetének (Organization of the Petroleum Exporting Countries, OPEC) tagállamaihoz képest azonban még ez a közvetett energiapiaci jelentőség is igen mérsékelt (BOYER 2006: 93).

Az 1990-es évek elejétől 2007-ig az Egyesült Államok Közép-Ázsiával lebonyolított éves kereskedelmi forgalma néhány százmillió dollárról (például 1992: 136,1 millió USD) évi 2707 millió dollárra nőtt, amelyből 2004 millió dollárt tett ki az amerikai–kazah kétoldalú kereskedelem. Míg az olaj- vagy földgáztermelő országok – Kazahsztán, Türkmenisztán és Üzbegisztán – Egyesült Államokkal szembeni kereskedelmi mérlege a legtöbb évben pozitív volt, Tádzsikisztán és Kirgizisztán USA-ba irányuló exportja még az onnan érkező viszonylag kis értékű importhoz mérten is szerény maradt (US Census Bureau 2022). 2007 és 2020 között az USA és Közép-Ázsia közötti kereskedelem értéke számottevően csökkent, vélhetőleg a kőolaj világpiaci árának a 2010-es évek második felében bekövetkezett zuhanásával összefüggésben.

2020-ban az öt közép-ázsiai posztiszocialista országgal folytatott amerikai kereskedelem teljes volumene mindössze 1768,5 milliárd dollár volt, ami az USA teljes külkereskedelmi forgalmának alig 0,1%-át tette ki. Ezen belül 1413 milliárd dollárnyi forgalmat bonyolítottak le Kazahsztánnal, ami közel 30%-os csökkenést jelez 2007-hez képest. 2020-ban a régióban egyedül Üzbegisztán tudott a 2007-es értékénél nagyobb forgalmat lebonyolítani az Egyesült Államokkal (253 milliárd helyett 262 milliárd dollárt); valószínűleg nem függetlenül attól a tényről, hogy bár jelentős földgázkészletekkel rendelkezik, gazdaságán belül a szénhidrogének súlya kisebb, mint Kazahsztán és Türkmenisztán esetében. Az energiaárak hatása mellett az is jellemző, hogy az alacsony bázisérték miatt egy-egy nagyobb üzlet (például repülőgép-vásárlás) önmagában is szignifikáns évenkénti ingadozást tud okozni az amerikai–közép-ázsiai kereskedelmi kapcsolatok volumenében.

Az Egyesült Államoknak a térség kereskedelmében játszott szerepéről elmondható: míg Közép-Ázsia országai az amerikai külkereskedelmi forgalom elhanyagolható részét tették ki a teljes vizsgált időszakban, az amerikai export és import legalább

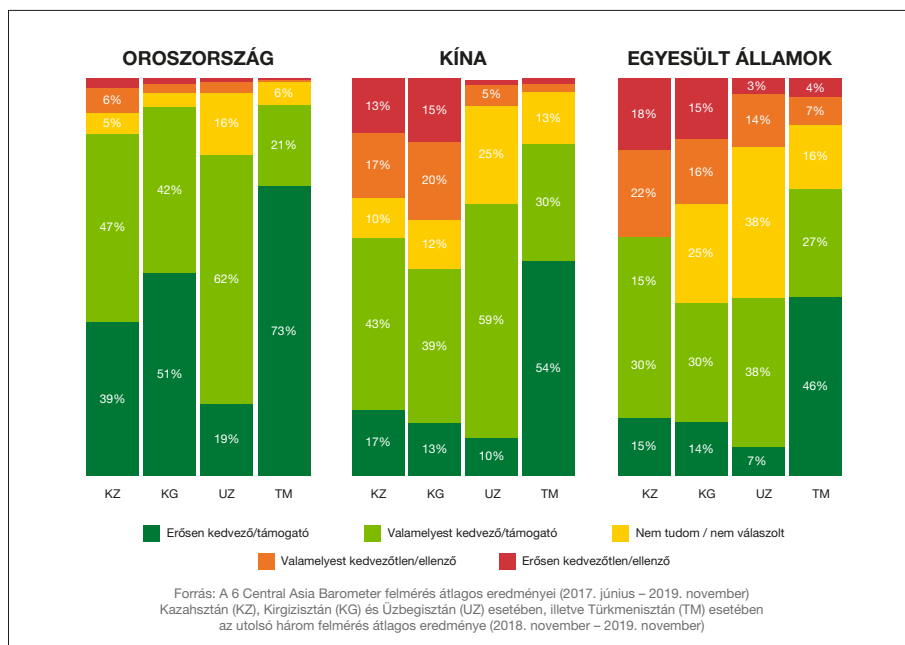
2007-ig számottevő, bár Oroszországtól, Kínától és Európától jócskán elmaradó részét tette ki több régióbéli ország külkereskedelmi forgalmának. Ez a korlátozott, bár nem jelentéktelen szerep azonban a 2010-es évek második felében jelentősen csökkent. Míg 2007-ben az Egyesült Államok Kazahsztán és Kirgizisztán importjának öt legnagyobb forrása, illetve a földgázra épülő türkmén export negyedik legnagyobb felvevőpiaca volt, 2019-ben már egyik közép-ázsiai ország öt legnagyobb importforrása vagy exportpiaca között sem szerepelt.

Közép-Ázsia Kína számára az ujjur szeparatista törekvések és az úgynevezett Malaka-dilemma miatt fontos. Az Övezet és Út Kezdeményezésen belül fölvezolt gazdasági folyosók közül kettő, az „új eurázsiai szárazföldi híd” és a „Kína–Közép-Ázsia–Nyugat-Ázsia gazdasági folyosó” egyaránt keresztülhalad a régión, és (közvetve, Afganisztánon keresztül) egy harmadik, a „Kína–Pakisztán gazdasági folyosó” (CPEC) működőképessége is összefügg Közép-Ázsia stabilitásával. A kétoldalú kapcsolatokon túl Kína a Sanghaji Együtműködési Szervezeten (SCO) keresztül is szoros figyelemmel követi a régió változásait (ASHUROV et al. 2020).

A Kína és Közép-Ázsia országai között lebonyolított kétoldalú kereskedelmi forgalom az 1992-es 463 milliárd dollárról 2007-ig 19 662 milliárd dollárra, 2019-ig pedig 46 483 milliárd dollárra nőtt; utóbbi két időpontban ez Kína teljes nemzetközi kereskedelmi forgalmának 0,8–1%-át tette ki, amely szintén körülbelül négyszeres növekedés az 1992-es 0,2%-hoz képest. Miközben tehát Kína kereskedelmi lábnyoma a régió egészének a szintjén mostanra meghaladta Oroszországét, függése Közép-Ázsia piacaitól – az energiaellátás szempontját leszámítva – jóval alacsonyabb fokú. A Kína és Közép-Ázsia közötti kereskedelem legnagyobb részét valamennyi vizsgált évben a Kazahsztánnal lebonyolított bilaterális forgalom tette ki (ASHUROV et al. 2020).

Puha hatalmi tényezők Közép-Ázsiában

A fenti szekcióban már bemutatott, az Egyesült Államok hullámzó jelenlétének és Kína növekvő szerepvállalásainak tendenciája, valamint a térségtől való földrajzi távolságok már sejtetni engedik, hogy a nagyhatalmi versengés puha hatalmi oldala milyen tendenciákat mutathat Közép-Ázsiában. Az Egyesült Államok gyenge teljesítménye e téren Közép-Ázsiában számos jelenséggel áll összefüggésben. Egyfelől a régió társadalmi meglehetősen konzervatív értékeket vallanak, szemben az USA liberális értékrendjével. Az amerikai külpolitika kimondott céljait (értékelvű diplomácia, a civil társadalom támogatása, demokráciaterjesztés) a többség bizalmatlanul

1. ábra. A nagyhatalmakról alkotott vélemények Közép-Ázsiában

Forrás: LARUELLE–ROYCE 2020: 3.

kezeli, miközben megjelennek olyan összeesküvés-elméletek, mint hogy Washington célja a Közel-Kelet meghódítása vagy más országok nyersanyagainak kiaknázása, és az „eredményeket” Irak, Afganisztán vagy Szíria esetével azonosítják (GERBER–ZAVISCA 2015).

Az Egyesült Államok negatív megítélését, míg Oroszország puha hatalmi befolyását az USA-val, de akár Kínával szemben több közvélemény-kutatás is alátámasztotta az elmúlt években. A Central Asia Barometer adatfelvétele 2017 júniusa és 2019 novembere között négy köztársaságban (Tádzsikisztán kivételével) Moszkva egyértelmű népszerűségét mutatta ki.

Az 1. ábrából kiderül, hogy Moszkva megítélése általánosan pozitív volt Közép-Ázsiában, még a türkmén lakosság körében is magas, 90% feletti azoknak az aránya, akik pozitívan vélekednek Oroszországról, pedig ebben az országban az orosz nyelv oktatása vagy az orosz nyelvű csatornák elérhetősége is alacsony, és Aşgabat külpolitikájában is távolságot kíván tartani Moszkvától. Kína megítélése egy fokkal kedvezőtlenebb a vizsgált országok esetében, itt már jelentős eltéréseket lehet találni

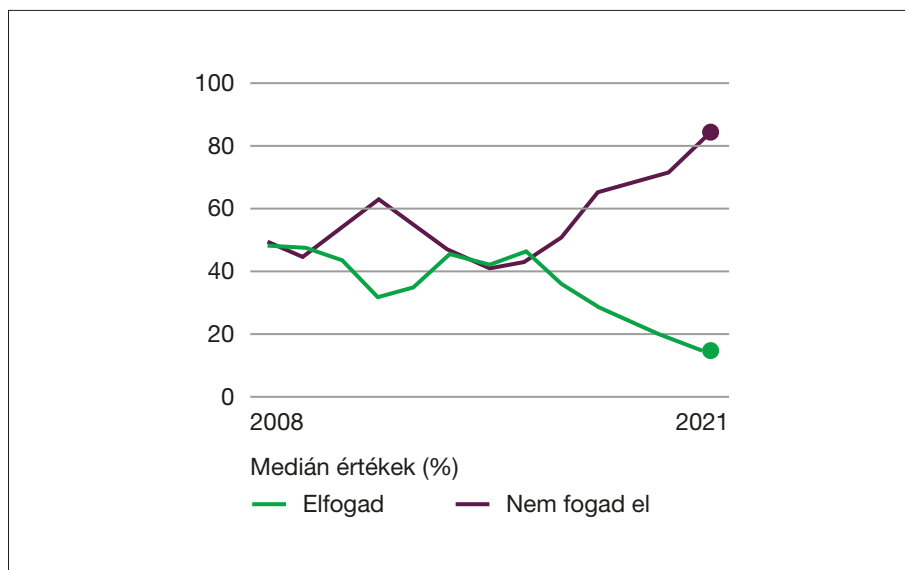
annak függvényében, hogy az adott ország szomszédos-e a nagyhatalommal, és hogy Kína gazdasági jelenléte milyen jellegű. A kazah és a kirgiz lakosság van a legkevésbé pozitív véleménnyel Pekingről, míg a türkmén lakosság – amelynek gyakorlatilag semmilyen kitettsége nincs – a legjobb véleménnyel. A kirgiz és a kazah lakosság véleményét Kína tekintetében elsősorban az olcsó kínai áruk kiszorító hatása, a nagy volumenű infrastrukturális beruházásokban való helyi tartalom hiánya és esetleg a rokon uigur lakossággal való bánásmód befolyásolhatja.

A közép-ázsiai országok között az Egyesült Államok megítélése a legkevésbé pozitív. Kínához képest, ha nem is sokkal, de a kirgizek és az üzbégek a legkritikusabbak. Azon két országról van szó, ahol a 2000-es években amerikai katonai jelenlét is megvalósult, és Kazahsztán mellett a legtöbb figyelem összpontosult a demokráciaterjesztés, a média és az emberi jogok védelme tekintetében.

Hogyan lehet, hogy Oroszország visszaszoruló gazdasági és stagnáló katonai jelenléte mellett még mindig pozitív megítélésű Közép-Ázsiában? A válaszhoz több tényező figyelembevétele szükséges. Az orosz népszerűség egyik oka természetesen a közös történelmi múlt, amely a helyi társadalmak esetében nem feltétlenül negatívumként jelentkezik. 30 évvel a Szovjetunió felbomlása (és általában a világban lezajlott demokratizálódási hullám után) egyébként is van nosztalgia a korábbi autoriter rezsimek jelentette stabilitás, illetve a szerény, de kiszámítható életminőség iránt, ugyanakkor ez Közép-Ázsiában párosul azzal, hogy a hidegháború alatt a Szovjetunió jelentős tudás- és tőke-transzfert irányított a térségbe, amely révén a terület néhány évtized alatt több száz év fejlődésén ment keresztül.

Az orosz nyelv ma is meghatározó szerepet játszik a régióban, közvetítő nyelvi funkcióját ma sem veszítette el, bár az 1990-es, 2000-es évtizedekben az volt a vélekedés, hogy ez csak idő kérdése. Ez egyelőre nem következett be, sőt például Kazahsztánban az elmúlt évtizedben még nőtt is az orosz nyelvet beszélők aránya. A 2009-es népszámlálás alkalmával 79–84%-ra volt tehető azok aránya, akik folyékonyan tudtak írni és olvasni, úgy, hogy az orosz kisebbség száma csökkent 1991 óta (LARUELLE–ROYCE–BEYSSEMBAYEV 2019: 12). A helyzet Türkmenisztán kivételével a többi országban is hasonló, természetesen nem ilyen extrém mértékben. Kirgizisztánban és Tádzsikisztánban a mai napig cirill ábécét használnak, a legjobb egyetemek orosz nyelven tanítanak, és a lakosság 70-80%-a rendszeresen orosz nyelvű csatornákat néz (BEKMURZAEV 2019).

Moszkva puha hatalmi befolyásának – a fentiekkel összefüggő – másik eleme a közép-ázsiai lakosság migrációja Oroszországba. 2021-ben orosz kormányzati források 7,8 millió főre tették a Közép-Ázsiából érkező, legálisan az országban dolgozó

2. ábra. Az Egyesült Államok megítélése az afgán lakosság körében 2008 és 2021 között

Forrás: Gallup 2022: 5

személyek számát, amely a régió teljes lakosságának több mint 10%-a (NAJIBULLAH 2022). Becslések szerint mellettük még további 1,1 millió illegális vendégmunkás dolgozik az országban Közép-Ázsiából (CABAR.asia 2021).

Röviden már említettük, de az orosz média jelentős pozíciókkal rendelkezik Kazahsztánban, Kirgizisztánban, Tádzsikisztánban és kisebb mértékben Üzbegisztánban. Ezeknek az országoknak – hozzájuk számítva Törkmenisztánt is – a sajtószabadság tekintetében a leginkább ellenőrzött a nyilvánosságuk, a World Press Freedom 180 országot minősítő ranglistáján Kirgizisztán kivételével mindegyik ország az utolsó harmadban található (PUTZ 2022). Ez egyben azt is jelenti, hogy az orosz sajtó a nemzeti médiumokhoz képest még mindig szabadabbnak, érdekesebbnek számít.

Afganisztán esetében a legnagyobb problémát az adatok hiánya okozza. Nemcsak azért, mert kevés közvélemény-kutatás készült, hanem azért is, mert ezek egy része már nem elérhető. A rendelkezésre álló források alapján legalább az Egyesült Államok megítélésének trendje megállapítható. Az ABC/BBC/ARD tévétársaság közös kutatásának adatfelvétele 2008 végén, 2009 elején történt, Barack Obama beiktatásához és így az új amerikai külpolitikai váltáshoz időzítve. Az eredmények folyamatosan romló tendenciáról számoltak be: míg 2005-ben a lakosság 83%-a volt támogató (*favorable*)

véleménnyel az USA-ról, addig ez 2008 végére 47%-ra csökkent. A megkérdezettek 44%-a szerint a nyugati erők számát a jövőben csökkenteni kell (ehhez képest még három éven keresztül nőtt a számuk). A növekvő ellenérzés legfontosabb okai között van, hogy a légitámadásoknak civil áldozatai vannak, és hogy az USA által támogatott afgán kormány korrump, nem hatékony (CORDESMANN 2009: 5–6).

Az Egyesült Államok megítélése kapcsán a másik támpontot a Gallup 2007 óta, Global Leadership Ratings néven elvégzett felmérése jelenti, amely nem kifejezetten az adott országban vagy a térségben meglevő jelenlétre reflektál, hanem arra, hogy melyik ország vezetését tartja elfogadhatónak, kívánatosnak a válaszadó. A Gallup felmérései szintén az USA támogatottságának folyamatos csökkenéséről számolnak be. Ez a 2021-es kivonulás évében 14%-on állt, ennél rosszabb adatokat csak Irán produkált Ázsiából (Gallup 2022: 5). Az USA megítélése a megelőző években sem volt sokkal pozitívabb (2019-ben 23%, 2014-ben 42%), de még mindig megelőzte Kína vagy Oroszország megítélését (Gallup 2019: 19; 2015: 14).

Közép-Ázsia az orosz–ukrán háború egy éve után: új mozgástér?

A 2022 februárjában kirobbant háború – miként más relációkban is – egyfajta lakmusztesztje lett a közép-ázsiai országok és Oroszország viszonyának. A 2023 márciusában tapasztaltakat persze még nem tekinthetjük véglegesnek, és amit látunk, az nem is igazán az elmúlt év, hanem az utolsó fél év eseményeinek lenyomata. Ez idő alatt a hadiszerencse véglegesen elfordult Moszkvától, az európai és nemzetközi gazdasági szankciók életbe léptek, Kína kivárássra játszik (VÖRÖS–HORVÁTH 2024), az Egyesült Államok és Európa pedig Ukrajna határozott és erőteljes támogatásával az Oroszországgal való konfrontáció útjára lépett (UGRÓSDY 2024).³

Mindezek a körülmények szerepet játszottak a közép-ázsiai országok válaszainak kialakításában, amelyek végső soron egy Moszkvával bátran szembehelyezkedő, a függőségi véleményekre rácáfoló (látványosan Kazahsztán esetében a már említett 2022. januári orosz beavatkozás után), a fennálló nemzetközi rendszer normáihoz igazodó lépéseket eredményeztek. Az egyensúlyozás természetesen továbbra is a külpolitikai

³ Ezt csak azért érdemes hangsúlyozni, mert a háborút megelőzően kétségek voltak Joe Biden elnök vezetői képességeit és az EU összefogását illetően abban a tekintetben is, hogy egy Ukrajna elleni orosz agresszió esetén mennyire mernek majd konfrontálódni Vlagyimir Putyinnal a megelőző majd egy évtized óvatos párbeszédet és együttműködést kereső politikája után.

döntések egyik meghatározó szempontja volt, de összességében nem beszélhetünk Moszkvának kiszolgáltatott „csatlósokról” a közép-ázsiai országok kapcsán.

A háború kirobbanása előtti napokban Moszkva elismerte az úgynevezett Donyeck és Luhanszki Népköztársaság függetlenségét, ezt mind az öt ország megtagadta. Az ENSZ Közgyűlés 2022. március 2-i és 24-i, az orosz inváziót elítélő határozatának szavazásán ezek az országok vagy tartózkodtak, vagy egyszerűen nem szavaztak. Az orosz atrocitások nyilvánosságra kerülése és az első katonai kudarcok után a kazah, a kirgiz és az üzbég kormány már kritikákat is megfogalmazott, sőt engedélyeztek néhány szimpátiatüntetést Ukrajna mellett (de nem az oroszokat kritizáló háborúellenes tünetést) és humanitárius segély gyűjtését az ukrán lakosság számára (STRONSKI 2022). Ilyen kezdeményezések a három autoriter országban nem történnek spontánul, a civil szervezetek szoros kontroll alatt működnek, így csak a hatóságok jóindulata mellett szerveződhetnek meg.

Vlagyimir Putyin számára a nyugati elszigetelődésre válaszul Közép-Ázsia felértékelődött. 2022 során öt alkalommal utazott a térségbe, hogy megerősítse vagy inkább fenntartsa az országa szerepét, ám a sajtóhírek ennek ellenkezőjét mutatták. Az invázió utáni első külföldi útja 2022 júniusában Tádzsikisztánba vezetett, majd innen a Kaszpi-tengeri államok csúcstalálkozójára utazott Türkmenisztánba, ahol megalázó módon ő volt az egyetlen külföldi méltóság, akit a repülőtéren nem fogadtak a szokásos kenyérrel és sóval való köszöntéssel (HEDLUND 2022).

2022 szeptemberében a Sanghaji Együttműködési Szervezet szamarkandi csúcstalálkozóján volt jelen Putyin, majd októberben a Független Államok Közösségének éves államfői találkozóján vett részt Asztabanban. Itt fordult elő, hogy Emomali Rahmon tádzsik elnök, Putyin egyik legfontosabb szövetségese tőle meglepő határozottsággal kért több tiszteletet Oroszországtól az eseményt közvetítő televíziók nyilvánossága előtt (RFE/RL 2022). Kirgizisztán ugyanebben a hónapban lemondta a KBSZSZ éves hadgyakorlatát, ami példátlan volt az elmúlt évtizedek gyakorlatában. Mindez ráadásul látványos ellentétben állt azzal, hogy augusztusban amerikai vezetéssel tartottak hadgyakorlatot Tádzsikisztánban, amelyen Türkmenisztán kivételével mindegyik közép-ázsiai ország részt vett (CENTCOM 2022).⁴

2022-ben mind a Kaukázusban, mind Közép-Ázsiában kiújultak államközi konfliktusok. A 2020-as hegyi-karabahi háború – orosz szerepvállalással történt – újbóli befagyasztását követően 2022-ben ismét összecsapások voltak az örmény és az azeri erők között. Az év nyarán és őszén minden korábbinál súlyosabb összecsapások zajlottak

⁴ Mindehhez hozzátartozik az is, hogy a két hadgyakorlat jellege jelentősen eltért egymástól. Amíg a KBSZSZ gyakorlatai katonai alakulatok felvonultatásával és gyakorlatoztatásával szokott járni, addig az amerikaiak csak a katonai törzsek részvételével lezajlott szimulációs gyakorlatot szerveztek.

a tádzsik–kirgiz határokon is. Bár a bonyolult és kijelöletlen határok miatt korábban is voltak megmozdulások a két fél lakossága között, most először fordult elő, hogy a két fél hadserege is felvonult, és összeütközésekbe bocsátkozott. Az áldozatok és sebesültek száma több száz főre nőtt és mintegy 130 ezren menekültek el a harcok helyszínéről, ami azt mutatja, hogy az 1990-es évekbeli tádzsik polgárháború óta a legsúlyosabb válsaggal néz szembe a térség.

Nincs egyértelmű magyarázat, hogy miért most eszkalálódtak ezek a konfliktusok. A belpolitikai okok mellett az orosz befolyás gyengülése is magától értődőnek tűnik. Mivel Moszkva figyelmét leköti az ukrainai háború, ezért nem tudja kezelni a térségbeli partnereinek egymás közötti problémáit, így azok saját kezükbe veszik, vagy vehetik a rendezést (illetve más külső szereplők számára is megnyílhat az út a térnyerésre).

Összegzés

Összességében véve megállapítható, hogy az Egyesült Államok számára Közép-Ázsia az elmúlt 30 évben mindig is perifériának számított, összehasonlítva a világ más részeivel. A térség földrajzi távolsága, elzártsága és jelentősen eltérő kulturális és értékrendszere eleve nehézséget jelentett az USA (és általában a Nyugat) számára, hogy ott nagyobb befolyásra tegyen szert Kínával vagy Oroszországgal szemben. Ezen a periferikus jellegen Afganisztán 2001-es megtámadása változtatott némiképp, és az elkövetkező két évtizedben csak ennek mellékhatásaként történt némi változás. Ezek a változások azonban periodikusak voltak, annak függvényében változtak, hogy Washington érdekei miként alakultak Afganisztánban. A kemény hatalmi tényezők tekintetében Közép-Ázsia jelentőségét annak „ugródeszka” jellege jelentette, és az afganisztáni háború lecsengésével az amerikai jelenlét meg is szűnt.

Az orosz–ukrán háborút megelőzően a katonai jelenlét, általában véve a biztonsági dimenzió tekintetében Oroszország szerepe meghatározó volt a közép-ázsiai régióban, nemcsak a meglévő katonai bázisok, katonai célú kutató-, űr- és híradó állomások tekintetében, de a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezetén keresztül is, amelyet kiegészítenek a haditechnikai beszerzések, valamint a katonai felsőoktatásban meglevő előnye is. Ezen a téren még Kína pozíciói erősödnek, de egyelőre messze elmaradnak Oroszországtól.

Gazdasági és külkereskedelmi területen továbbra is Oroszország és Kína szerepe domináns. Kína regionális gazdasági lábnyoma 2007-re megközelítette, 2019–2020-ra pedig mind a kétoldalú kereskedelem, mind a külföldi működőtőke-befektetések volumenét

tekintve lehagyta Oroszországot. Ez az általános kép országonként jelentős eltéréseket fed fel: Oroszország 2019-ben továbbra is első számú importforrása volt a régió legnagyobb gazdaságának, Kazahsztánnak, valamint Türkmenisztánnak, és ugyanebben az évben a Kazahsztánba irányuló orosz FDI értéke is meghaladta a kínaiét. A Kína javára történő relatív orosz gazdasági térvesztés azonban ezzel együtt egyértelmű – és egyértelműen gyorsuló – trend a régió egészében és annak valamennyi országában.

A puha hatalmi mutatók terén továbbra is Oroszország vezető szerepe figyelhető meg, a kultúra, a médiafogyasztás, a nyelvhasználat, de az általános értékrend tekintetében is. A közép-ázsiai országok lakossága ezer szálon kötődik az egykori gyarmatosítóhoz, és ezek a trendek az oroszországi belső folyamatok ellenére sem csökkentek az elmúlt évtizedben. Moszkvától jelentősen lemaradva a régió lakossága mind Kínát, mind az Egyesült Államokat fenntartásokkal kezeli ezen a téren.

Afganisztánt az Egyesült Államok dominanciája jellemezte 2001 és 2021 között, ám a felszín alatt ezt növekvő kiábrándultság és csalódottság jellemezte. A kemény hatalmi és gazdasági téren a közép-ázsiai országra fordított hihetetlen összegek minimális hatással jártak, az Egyesült Államok megítélése a sikertelenség hatására fokozatosan romlott. Bár a nemzetközi sajtó és a szakértők egy része hajlamos (volt) Afganisztánt egyfajta amerikai–kínai rivalizálás részeként kezelni, Peking lábnyoma a megelőző évtizedben gazdasági értelemben is igen szerény maradt, és az elkövetkező években sem várható áttörés ezen a téren, tekintve a COVID–19-járvány hatásait és a nagyhatalmi rivalizálás más, nagyobb jelentőségű térségeinek szerepét.

Az orosz–ukrán konfliktus hatására a közép-ázsiai országok mozgástere nőtt. Még korai lenne kijelenteni, hogy Moszkva katonai/biztonsági dimenzióban játszott szerepe megdőlt, de az elmúlt év eseményei mindenképpen a gyengülés irányába mutatnak. Az, hogy ez végleges vagy csak időleges lesz, az az ukrajnai konfliktus elhúzódásától és az orosz vereségtől vagy győzelemtől nagyban függ. Egy évvel a háború megkezdése után az eddigi trendek alapján inkább az orosz befolyás gyengülésével számolhatunk, miközben a közép-ázsiai országok egyensúlyozása, immár talán határozottabb szuverén külpolitika mellett, folytatódik.

Ezt alapul véve elképzelhető, hogy gyakoribbá válnak vagy felerősödnek a meglevő államközi konfliktusok (kirgiz–tádzsik, illetve a Kaukázusban az örmény–azeri), de azzal is járhat, hogy erősödik a két regionális hatalom, Kazahsztán és Üzbegisztán együttműködése, akár valamiféle török jelenlét erősödése mellett a Türk Államok Szervezetén keresztül. Érdemes megjegyezni, hogy mindmáig nincs Közép-Ázsiának regionális együttműködési szervezete, és lehet, hogy Oroszország meggyengülésével ebbe az irányba is el lehet indulni.

Moszkva jelenlétének csökkenése annyiban dilemma elé állítja a helyi hatalmakat, hogy biztonságuk garantálása szempontjából – és ebbe határozottan beleértendő a belbiztonságuk is – megoldást kell találniuk a jövőben. A belső konfliktusok akár gazdasági, akár etnikai, akár politikai okok miatt rendszeresen visszatérőek ezekben az autoriter rendszerekben, és mint épp a kazah példa mutatja, kiszámíthatatlanok is. Kína egyelőre nem mutatkozik késznek az orosz szerep átvételére, az USA számára Ukrajna és Tajvan prioritásai (és a földrajzi távolság) mellett szintén elképzelhetetlen ez a szerep.

Felhasznált irodalom

- ASHUROV, S. et al. (2020): The Determinants of Foreign Direct Investment in Central Asian Region: A Case Study of Tajikistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkmenistan and Uzbekistan (A Quantitative Analysis Using GMM). *Russian Journal of Economics*, 6(2), 162–176. Online: <https://doi.org/10.32609/j.ruje.6.48556>
- BBC (2013): Manas: Kyrgyzstan Backs Closure of US Airbase. *BBC*, 2013. június 20. Online: www.bbc.com/news/world-asia-22988967
- BEKMURZAEV, N. (2019): Russian Language Status in Central Asian Countries. *Central Asian Bureau for Analytical Reporting*, 2019. február 28. Online: <https://cabar.asia/en/russian-language-status-in-central-asian-countries>
- BOYD, E. B. (2017): Reported Patrols by China Underline Beijing's Interest in Afghan Security. *Stars and Stripes*, 2017. március 10. Online: www.stripes.com/news/reported-patrols-by-china-underline-beijing-s-interest-in-afghan-security-1.458038
- BOYER, A. L. (2006): US Foreign Policy in Central Asia: Risk, Ends, and Means. *Naval War College Review*, 59(1), 91–118.
- BURNS, R. – BALDOR, L. C. (2021): Pentagon Says US Has Dropped to 2,500 Troops in Afghanistan. *AP News*, 2021. január 15. Online: <https://apnews.com/article/joe-biden-donald-trump-afghanistan-taliban-united-states-16cc1dd5b2f74d463311d212adod215a>
- CABAR.asia (2021): Labor Migration from Central Asia: Constantly Relying on Russia is a Wrong Strategy. *Central Asian Bureau for Analytical Reporting*, 2021. június 18. Online: <https://cabar.asia/en/labor-migration-from-central-asia-constantly-relying-on-russia-is-a-wrong-strategy#:~:text=According%20to%20the%20Ministry%20of,of%20them%20from%20Central%20Asia>
- CENTCOM (2022): Regional Cooperation 2022 Military Exercise Begins in Dushanbe. *Centcom*, 2022. augusztus 10. Online: www.centcom.mil/MEDIA/NEWS-ARTICLES/News-Article-View/Article/3123432/regional-cooperation-2022-military-exercise-begins-in-dushanbe

- CHAN, M. (2018): China is Helping Afghanistan Set Up Mountain Brigade to Fight Terrorism. *South China Morning Post*, 2018. augusztus 28. Online: www.scmp.com/news/china/diplomacy-defence/article/2161745/china-building-training-camp-afghanistan-fight
- CORDESMANN, A. (2009): Afghan Public Opinion and the Afghan War. *CSIS*, 2009. április 10. Online: https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/media/csis/pubs/094013_afghanpollbyregion.pdf
- CSICSZMANN L. (2024): Az átalakuló világrend és a Közel-Kelet. In VÖRÖS Z. – TARRÓSY I. (szerk.): *Átalakuló világrend. Az unipoláris pillanat vége?* Budapest: Ludovika, 235–260.
- Department of Defense (2022): *DoD Personnel, Workforce Reports & Publications*. Online: <https://dwp.dmdc.osd.mil/dwp/app/dod-data-reports/workforce-reports?fbclid=IwAR1O9Mayurs3c-pEzsCZGHZf6FGTfPCOPZda1pBvXYCxUCTd77xnv4LNjn1E>
- Gallup (2015): *Rating World Leaders: The US vs. Germany, China and Russia*. Online: www.meridian.org/wp-content/uploads/2015/07/Rating_World_Leaders_Report_04-20-15.pdf
- Gallup (2019): *Rating World Leaders: The US vs. Germany, China and Russia*. Online: www.gallup.com/analytics/247040/rating-world-leaders-2019.aspx
- Gallup (2022): *Rating World Leaders: The US vs. Germany, China and Russia*.
- GERBER, T. – ZAVISCA, J. (2015): 18 Focus Groups in the Former USSR Taught Us about America's Image Problems. *The Wilson Quarterly*, 2015. nyár. Online: www.wilsonquarterly.com/quarterly/summer-2015-an-age-of-connectivity/what-18-focus-groups-in-former-ussr-taught-us-about-americas-pr-problems
- GRAU, L. W. (2001): Hydrocarbons and a New Strategic Region: The Caspian Sea and Central Asia. *Military Review*, 81(3), 17–26.
- HEDLUND, S. (2022): Central Asia is Coming Into Its Own. *GIS Report*, 2023. január 26. Online: www.gisreportsonline.com/r/central-asia-russia-ukraine
- IMAMOVA, N. (2022): Uzbeks Perplexed as US Veterans Link Illnesses to Air Base. *VOA*, 2022. január 23. Online: www.voanews.com/a/uzbeks-perplexed-as-us-veterans-link-illnesses-to-air-base/6407910.html
- JASUTIS, G. – STEYNE, R. – CHMYKH, E. (2020): *Mapping Study on the Security Sector of Turkmenistan*. Geneva: Geneva Centre for Security Sector Governance. Online: www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/security%20sector%20Turkmenistan%2006.07.2020.pdf
- LARUELLE, M. – ROYCE, D. (2020): No Great Game: Central Asia's Public Opinions on Russia, China, and the US. *Kenan Cable*, 56. Online: www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/uploads/documents/KI_200805_cable%2056_final.pdf
- LARUELLE, M. – ROYCE, D. – BEYSSEMBAYEV, S. (2019): Untangling the Puzzle of „Russia's Influence” in Kazakhstan. *Eurasian Geography and Economics*, 60(2), 211–243. Online: <https://doi.org/10.1080/15387216.2019.1645033>

- MARTON P. (2024): Az Egyesült Államok kilátásai: geopolitikai versengés, nem hagyományos kihívások és elbizonytalanodó identitás. In VÖRÖS Z. – TARRÓSY I. (szerk.): *Átalakuló világtrend. Az unipoláris pillanat vége?* Budapest: Ludovika, 331–348.
- NAJIBULLAH, F. (2022): Central Asian Migrants Losing Work as Russian Businesses Downsize or Close. *RFE/RL*, 2022. március 26. Online: www.rferl.org/a/russia-sanctions-central-asian-migrants/31771858.html
- Naval Postgraduate School (2020): *A New Russian Base in Southern Afghanistan: Containing Uzbekistan*. Online: <https://nps.edu/documents/105988371/107571254/Central+Asia+article+Russia.pdf/eed65e4f-9aa8-4738-8f86-2c8b44cca62>
- PANNIER, B. (2022): How the Intervention in Kazakhstan Revitalized the Russian-led CSTO. *Central Asia Papers Reports*, 2022. március 7. Online: www.fpri.org/article/2022/03/how-the-intervention-in-kazakhstan-revitalized-the-russian-led-csto
- PEYROUSE, S. (2010): The Central Asian Armies Facing the Challenge of Formation. *The Journal of Power Institutions in Post-Soviet Societies*, 11. Online: <https://doi.org/10.4000/pipss.3799>
- PUTZ, C. (2022): No, Press Freedoms Have Not Improved in Central Asia. *The Diplomat*, 2022. május 3. Online: <https://thediplomat.com/2022/05/no-press-freedoms-have-not-improved-in-central-asia>
- RÁCZ A. (2024): Oroszország: az egykori kihívó magányossága. In VÖRÖS Z. – TARRÓSY I. (szerk.): *Átalakuló világtrend. Az unipoláris pillanat vége?* Budapest: Ludovika, 153–179.
- RFE/RL (2022): Putin Arrives in Tajikistan for First Stop on Trip to Central Asia. *RFE/RL*, 2022. június 28. Online: www.rferl.org/a/putin-visits-tajikistan-rahmon-ukraine/31919990.html
- RUBIN, B. R. (2002): *The Fragmentation of Afghanistan*. New Heaven, CT: Yale University Press.
- SCIORATI, G. (2021): Not a Military Base: Why Did China Commit to an Outpost in Tajikistan? *ISIP Online*, 2021. november 2. Online: www.isiponline.it/en/pubblicazione/not-military-base-why-did-china-commit-outpost-tajikistan-32177
- SIGAR (2019): *Divided Responsibility, Lessons from US Security Sector Assistance Efforts in Afghanistan*. Online: www.sigar.mil/pdf/lessonslearned/SIGAR-19-39-LL.pdf
- State Department (2021): *Joint Declaration between the Islamic Republic of Afghanistan and the United States of America for Bringing Peace to Afghanistan*. Online: www.state.gov/wp-content/uploads/2020/02/02.29.20-US-Afghanistan-Joint-Declaration.pdf
- STRONSKI, P. (2022): The Common Theme in Central Asia's Response to Russia's Invasion of Ukraine. *Carnegie Endowment for International Peace*, 2022. március 30. Online: <https://carnegieendowment.org/2022/03/30/common-theme-in-central-asia-s-response-to-russia-s-invasion-of-ukraine-pub-86764>
- TIAN, N. (2021): 20 Years of US Military Aid to Afghanistan. *SIPRI*, 2021. szeptember 22. Online: [www.sipri.org/commentary/topical-backgrounder/2021/20-years-us-military-aid-afghanistan#:~:text=Military%20aid%20to%20Afghanistan%20from,dollars%20\(see%20figure%201\)](http://www.sipri.org/commentary/topical-backgrounder/2021/20-years-us-military-aid-afghanistan#:~:text=Military%20aid%20to%20Afghanistan%20from,dollars%20(see%20figure%201))

- TYNAN, D. (2010): CSTO Indecisive on Kyrgyzstan Intervention. *Eurasianet*, 2010. június 14. Online: <https://eurasianet.org/csto-indecisive-on-kyrgyzstan-intervention>
- UGRÓSDY M. (2024): Nyugaton a helyzet változatlan: Európa, az Európai Unió és a világrend átalakulása. In VÖRÖS Z. – TARRÓSY I. (szerk.): *Átalakuló világrend. Az unipoláris pillanat vége?* Budapest: Ludovika, 181–207.
- US Census Bureau (2022): *US International Trade Data*. Online: www.census.gov/foreign-trade/balance/country.xlsx
- US News (2021): Russia Sends New Tanks to Base in Tajikistan, Practices Missile Defence. *US News*, 2021. december 6. Online: www.usnews.com/news/world/articles/2021-12-06/russia-sends-new-tanks-to-base-in-tajikistan-practices-missile-defence
- VASA L. (2022): Kazahsztán krízis után I. Konszolidáció és elitváltás. *KKIElemzések*, KE-2022/8. Online: <https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.KE-2022.08>
- VON ESSEN, H. – HEDENSKOG, J. (2022): Russia's CSTO Intervention in Kazakhstan: Motives, Risks and Consequences. *SCEEUS*, 2022. január 14. Online: www.ui.se/globalassets/ui.se-eng/publications/sceeus/russias-csto-intervention-in-kazakhstan.pdf
- VÖRÖS Z. (2022): Mit jelenthet Kína számára az amerikai kivonulás és a gyors tálib hatalomátvétel Afganisztánban? *KKIElemzések*, KE-2022/14. Online: <https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.KE-2022.14>
- VÖRÖS Z. – HORVÁTH L. (2024): Dominancia és függés? – Kína az átalakuló nemzetközi térben. In VÖRÖS Z. – TARRÓSY I. (szerk.): *Átalakuló világrend. Az unipoláris pillanat vége?* Budapest: Ludovika, 37–60.
- ZHOLDAS, A. (2021): Import of Arms in Central Asia: Trends and Directions for Diversification. *CABAR.asia*, 2021. október 1. Online: <https://cabar.asia/en/import-of-arms-in-central-asia-trends-and-directions-for-diversification>